

บทที่ 1

บทนำและวัตถุประสงค์

1.1 หลักการและเหตุผล

ดอยแม่สลองเป็นที่อยู่ของชาวเขาเผ่าต่างๆ ในอดีตมีการยังชีพด้วยการทำไร่เลื่อนลอย จึงเป็นสาเหตุทำให้พื้นที่ดอยแม่สลองโล่งเตียนมาจนถึงปัจจุบัน ต่อมาปี พ.ศ. 2504 เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ ทหารจีนกองพลที่ 93 จากมณฑลยูนนานได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ เกิดปัญหาอาชญากรรมและกองกำลังติดอาวุธ ทางทหารไทยจึงได้แก้ปัญหาโดยโอนกองกำลังเหล่านี้มาอยู่ในความดูแลของกองบัญชาการทหารสูงสุด จนกระทั่งปี พ.ศ. 2515 คณะรัฐมนตรีมีมติรับทหารจีนคณะชาติให้อาศัยในแผ่นดินไทยอย่างเป็นทางการ ยุติการค้าฝิ่น ปลดอาวุธ และทำอาชีพเกษตรกรรม โดย พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ อดีตนายกรัฐมนตรีได้ริเริ่มโครงการปลูกข้าวและสนสามใบเพื่อทดแทนป่า ในปี พ.ศ. 2521 มีการออกบัตรประชาชนให้ชาวแม่สลอง นับแต่นั้นมาดอยแม่สลองจึงขึ้นสู่ความสงบ กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ และแหล่งผลิตชาคุณภาพของจังหวัดเชียงราย แม้ว่าดอยแม่สลองมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยว และเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ประกอบด้วย 8 ชนเผ่า ได้แก่ อาข่า จีนยูนนาน ไทยพื้นราบ ไทใหญ่ เย้า ลีซู ลัวะ และลาหู่ แต่เจ้าของธุรกิจท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นชาวจีนยูนนานซึ่งเป็นประชากรกลุ่มน้อย ในขณะที่ประชากรกลุ่มใหญ่ ร้อยละ 75 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีฐานะค่อนข้างยากจน รายได้เฉลี่ย 50,000 – 80,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2558) เนื่องจากประสบปัญหาต่างๆ ในการทำการเกษตร เช่น การขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง การใช้สารเคมีมากเกินไปทำให้ต้นทุนการผลิตสูง พื้นที่ทำกินเสื่อมโทรม เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน การแผ้วถางป่าและเผาทำลายเพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยว เป็นต้น ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาภาค 3 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการกองทัพไทย จึงได้ทำหนังสือถึงประธานมูลนิธิโครงการหลวงเพื่อขอความอนุเคราะห์สนับสนุนโครงการพัฒนาพื้นที่ดอยแม่สลอง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

ในปี พ.ศ. 2553 สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ได้เริ่มดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย มีพื้นที่ดำเนินงานครอบคลุม 3 ตำบล 2 อำเภอ ได้แก่ ตำบลแม่สลองนอก ตำบลแม่สลองใน อำเภอแม่ฟ้าหลวง และ ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน คิดเป็นพื้นที่ทั้งหมด 64,927.56 ไร่ ประชากร 4,812 ครัวเรือน 24,654 คน ความหนาแน่นเฉลี่ย 136 คนต่อตารางกิโลเมตร ความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลางเฉลี่ย 1,200 เมตร มีความลาดชันเฉลี่ยร้อยละ 35 อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปี 28 องศาเซลเซียส ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักคือ การเกษตร ได้แก่ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ชาอู่หลง กาแฟ อาราบิก้า ข้าวไร่ พลับพลัม (เชอร์รี่) สุกর และไก่พื้นเมือง เป็นต้น และอาชีพรองลงมาคือ รับจ้างทั่วไปและค้าขาย (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สลองนอก, 2559) โครงการฯ ได้ดำเนินงานใน 4 ยุทธศาสตร์ คือ 1) การพัฒนาอาชีพและเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนและชุมชน ได้พัฒนาประสิทธิภาพการผลิตและส่งเสริมอาชีพภาคการเกษตร การถ่ายทอดและส่งเสริมการเรียนรู้จากโครงการหลวง การพัฒนาคุณภาพมาตรฐานความปลอดภัยสินค้าเกษตรและอาหาร การสนับสนุนกิจกรรมเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและบริหารจัดการกลุ่มพืชผัก ส่งเสริมการปลูกผักในโรงเรือน ได้แก่ เบบียองเต้ เบบียออส ฟิลเลย์ไฮเบอร์ริก ไฮกลีฟเขียว ไฮกลีฟแดง การส่งเสริมไม้ผล ได้แก่ เสาวรสหวาน เสาวรสเปรี้ยว อาโวคาโด องุ่น เกรฟครี๊ดเบอร์รี่ และสตรอเบอร์รี่ และการสนับสนุนกิจกรรมเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและบริหารจัดการกลุ่มกาแฟอาราบิก้า 2) การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ จัดทำแนวกันไฟ แท็งก์เก็บน้ำ

เพื่อกระจายน้ำเข้าสู่แปลงของเกษตรกร การนำมูลสัตว์มาทำปุ๋ยคอกเพื่อปรับปรุงดิน การปลูกป่าบริเวณพื้นที่ต้นน้ำบ้านแม่จันทรงเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศ 3) การพัฒนาระบบโลจิสติกส์ การสื่อสาร และการตลาด ได้จัดประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจในการบริหารจัดการกลุ่ม การเงินและบัญชี การจัดทำแผนการผลิตและการตลาด การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนในงานแสดงสินค้าต่างๆ และ 4) การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานบูรณาการกับหน่วยงานต่างๆ เช่น อบต. กรมทรัพยากรน้ำ เพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน และการจัดสร้างระบบกรองน้ำดื่มภายในหมู่บ้าน

ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 เพื่อสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงกำหนดให้มีการดำเนินงานวิจัยเชิงพื้นที่ขึ้น (Area based Research) โดยมีงานวิจัยที่ดำเนินงานสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่ ได้แก่ การทดสอบเทคโนโลยีการปลูกพืชผัก พบว่า ไ้คลีฟเขียวและไ้คลีฟแดง สามารถปลูกและเจริญเติบโตได้ดีในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม คอสและผักกาดหอมห่อมีการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตดีในช่วงเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม และมะเขือเทศโหม้สเจริญเติบโตและให้ผลผลิตดีในช่วงเดือนกันยายน-กุมภาพันธ์ โดยเฉพาะพันธุ์ Perfect gold 111 และ Namdhari ที่ใช้กล้าแบบเปลี่ยนยอด แต่ยังพบปัญหาโรคเหี่ยวเหี่ยวระบาด การทดสอบเทคโนโลยีการป้องกันกำจัดหนอนเจาะลำต้นกาแฟ พบว่า เชื้อรา Beauveria sp มีผลต่อการตายของหนอนเจาะลำต้นกาแฟในระยะตัวเต็มวัย การคัดเลือกพันธุ์ข้าวด้วยวิธีการปลูกข้าวต้นเดียวในระบบนาห่น้อย พบว่า พันธุ์เซโก (พันธุ์ข้าวเจ้าไวแสง) ให้ผลผลิตเฉลี่ย 617 กิโลกรัม/ไร่ และพันธุ์กำเตาะ (พันธุ์ข้าวเหนียวไวแสง) ให้ผลผลิตเฉลี่ย 297 กิโลกรัม/ไร่ (ผลผลิตสูญเสีย 60 % จากการทำลายของหนูและนก) และการสำรวจรวบรวมความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นในชุมชนบ้านแม่เตอ พบว่า มีการใช้ประโยชน์จากพืชท้องถิ่น 114 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 40 ชนิด พืชสมุนไพร 83 ชนิด และพืชใช้สอย 15 ชนิด และมีผู้รู้ในชุมชน จำนวน 5 ราย

และในปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 ได้ศึกษาโอกาสทางการตลาดทั้งภายในและภายนอกชุมชนของสินค้าเกษตร พบว่า สินค้าเกษตรบนดอยแม่สลองที่มีโอกาสทางการตลาดสูงในกลุ่มไม้ผล ได้แก่ พลัม พลั๊บ สตรอเบอร์รี่ เสาวรส กลุ่มพืชผัก ได้แก่ มะเขือเทศ พริกชี้หนู กะหล่ำปลี ผักกาดขาวปลี เบบีฮ่องเต้ ยอดมะระหวาน และสัตว์ ได้แก่ ไก่ดำ เป็นต้น สามารถจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางและผู้ประกอบการโรงแรมหรือร้านอาหารทั้งในและนอกชุมชนเพื่อทดแทนการนำเข้าได้ (วีระศักดิ์ และคณะ, 2558) และการศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชุมชน พบว่า รูปแบบที่เหมาะสมในการสร้างการผลิตที่ยั่งยืนบนพื้นที่สูง คือ 1) ควรสร้างการเกษตรให้กลายเป็นสถาบัน (Institution) ในการพัฒนากลไกและระบบความเชื่อมโยงของการผลิต การตลาด และกลุ่มการผลิตภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ เช่น การสร้างมาตรฐานการรับรองสินค้า การสร้างตราสัญลักษณ์ทางการค้า และการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรด้วยการแปรรูป การสร้างผู้ประกอบการรุ่นใหม่ และการบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ของสินค้าเกษตร 2) การใช้การท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนา เป็นแนวทางที่ไม่ได้เน้นรายได้จากการท่องเที่ยว แต่เน้นการใช้การท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาคนและพื้นที่เป็นหลัก 3) การสร้างความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การเกษตรของพื้นที่ดอยแม่สลองต้องเป็นเกษตรรูปแบบธรรมชาติ ปลอดภัย พืช 4) การสร้างความยั่งยืนด้านทุนและภูมิปัญญา และ 5) การบริหารจัดการ ต้องปรับทัศนคติของกลุ่มข้าราชการ และนักส่งเสริมเรื่องการจำแนกกลุ่มคนว่าไม่สามารถแยกตามกลุ่มชาติพันธุ์ได้ แต่ควรจำแนกตามวิธีการผลิตของชาวบ้านแทน เช่น คนจีนและอาข่า เป็นกลุ่มที่มีที่ดินและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ส่วนคนอาข่า ลีซู ไทใหญ่ และคนจีนบางกลุ่ม เป็นผู้ผลิตการเกษตร ในขณะที่คนลัวะ คนพื้นเมือง อาจเป็นกลุ่มแรงงานในบริการ (พลวัฒน์ และปฐมพงศ์, 2559)

ต่อมาในปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 เพื่อการพัฒนาระบบเกษตรให้ยั่งยืน เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงทำเกษตรเชิงเดี่ยว ซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้ที่ดิน และการเผาซากพืชทำลายป่า จึงนำหลักแนวคิดของเกษตรนิเวศมาปรับใช้เพื่อดำเนินงานวิจัยในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง โดยแบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การปรับปรุงคุณภาพผลผลิต ซึ่งเป็นพืชท้องถิ่นที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและมีโอกาสทางการตลาดสูง แต่ผลผลิตยังมีคุณภาพไม่สม่ำเสมอ ได้ทดสอบเปลี่ยนยอดพันธุ์พลัมจากพันธุ์ท้องถิ่นเป็นพันธุ์กัลฟรู่บี้ ซึ่งเหมาะกับการรับประทานสดและเป็นที่ต้องการของตลาด 120 ตัน พบว่า มีอัตราการรอดตายคิดเป็นร้อยละ 95 และการทดลองแปรรูปพลัมพันธุ์เดิมเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มพบว่า ผู้บริโภคมีความพึงพอใจมากที่สุด คือ แยม น้ำพลัมสกัดเข้มข้น ทอฟฟี่ และพลัมอบแห้งตามลำดับ และ 2) การทดสอบพืชทางเลือกที่เหมาะสมกับพื้นที่และโอกาสทางการตลาดโดยเฉพาะในฤดูหนาวที่มียอดท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ได้แก่ การทดสอบเทคโนโลยีการผลิตโหลสตรอเบอร์รี่ การทดสอบปลูกไม้ผลเศรษฐกิจแบบผสมผสาน ได้แก่ อาโวคาโด แมคคาเดเมีย มะขามป้อม ไม้บงลม และหญ้าแฝก คาดว่าต้นอาโวคาโดเริ่มให้ผลผลิตได้ในปีที่ 3 สามารถคืนทุนได้ในปีที่ 5 และสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรไม่ต่ำกว่า 82,480 บาท/ไร่/ปี ส่วนการศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแม่เตอ-แม่จันทรง ชุมชนควรมีการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบ และควรปลูกพืชใช้น้ำน้อยในช่วงฤดูแล้ง

จากโอกาสทางการตลาด โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวที่มียอดท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก และงานวิจัยที่ผ่านมา เพื่อสนับสนุนการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 นี้ จึงมุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาระบบการผลิตพืชที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตรของแปลงเกษตรกร ด้วยการทดสอบปลูกพืชทางเลือกแบบผสมผสานร่วมกับการอนุรักษ์ดินและน้ำ เช่น อาโวคาโด มะม่วง พืชผักปลอดภัย และการเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมกับพื้นที่ โดยใช้เทคโนโลยีและองค์ความรู้โครงการหลวงเพื่อเพิ่มความหลากหลายและลดความเสี่ยงที่เกิดจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวของเกษตรกร การทดสอบผลิตโหลสตรอเบอร์รี่ที่มีคุณภาพปีที่ 2 ช่วยลดต้นทุนและการนำเข้าโหลสตรอเบอร์รี่จากภายนอก รวมทั้งการศึกษาโอกาสทางการตลาดของผลผลิตเกษตรทางเลือกในตลาดระดับชุมชนเพื่อเป็นข้อมูลด้านการตลาดให้แก่เกษตรกรสามารถเข้าถึงแหล่งตลาดได้ด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ระหว่างนักวิจัย นักส่งเสริม และเกษตรกรสู่การพัฒนาด้านการเกษตรอย่างยั่งยืนในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาระบบการปลูกพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่
- 1.2.2 เพื่อทดสอบเทคโนโลยีการเลี้ยงสัตว์ที่เหมาะสมกับพื้นที่
- 1.2.3 เพื่อศึกษาโอกาสทางการตลาดระดับชุมชนของผลผลิตการเกษตรทางเลือก

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1.3.1 การทดสอบเทคโนโลยีการปลูกไม้ผลและพืชผักทางเลือกที่เหมาะสมกับพื้นที่ตามระดับความสูง อย่างน้อย 2 ระดับ โดยดำเนินการทดสอบเทคโนโลยีการปลูกไม้ผลโครงการหลวง จำนวน 2 ชนิด และการทดสอบเทคโนโลยีการปลูกพืชผัก อย่างน้อย 2 ชนิด
- 1.3.2 การทดสอบเทคโนโลยีการเลี้ยงสุกรและไก่ที่เหมาะสมกับพื้นที่ร่วมกับเกษตรกรจำนวน 3 ราย โดยคัดเลือกชนิดสัตว์ตามความสนใจและความพร้อมของเกษตรกร อย่างน้อย 1 ชนิด
- 1.3.3 การศึกษาโอกาสทางการตลาดในระดับชุมชนของพืชทางเลือก จำนวน 2 ชนิด โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านการตลาด เพื่อนำมาวิเคราะห์โอกาสทางการตลาด ความเป็นไปได้ และช่องทางการตลาดของพืชและสัตว์ทางเลือก ด้วยวิธีการวิเคราะห์ SWOT

